

A ködben

Kemény Zsigmondról

A Ködképek a kedély láthatárán történetmondói elbeszéléseiben a múlt keserű eseményeit idézi föl, de a Kemény Zsigmond által látni vélt ködképek a jövő irányából gyülekeztek. Nem jósolt – érzékeltette a veszélyt: az arisztokrácia pusztulását, a felvilágosodás eszmerendszerére épülő liberális gondolkodás zsarnokivá válását, a nép kérlelhetetlenül makacs ragaszkodását tévhiteihez, a sértettségbe burkolt támadó nemzeti gondolkodást és – kísértetiesen pontosan – Bonchida pusztulását. Előrelátásában Márai Sándorra emlékeztet: ő látta ilyen pontosan és reménytelensége miatt már indulattalanul, ironikusan népe és országa jövődjét 1945-ös naplójában.

A kilátástalan történelmi és erkölcsi helyzet nem hasonló 1945-ben és az 1850-es évek elején, hanem folyamatos: az olvasó 1995-ben rá kell hogy döbbenjen, a láthatáron száznegyven éve föltűnt ködképek Márai szeme előtt lepték el az országot, s mostan is itt ülnek a nyakunkon.

Óvakodom attól, hogy – a régi gyakorlat szerint – a 19. századi író gondolataiból mostani – de legalább 20. századi – kérdésekben való állásfoglalását facsarjam ki, de Kemény borulátása tagadhatatlan: a kiábrándultság, a baljóslat, a balsors beteljesülésének tudata azon alapvonásai közé tartoznak, melyek ebben a regényben is maradéktalanul megmutatkoznak. Az eredetileg folytatásokban megjelenő regény legnagyobb tömbjeiben szerelmi történetek elbeszélésének sorozata: Jenő Eduárd és Stefániáé, Florestáné és Ameline-é, Adolfé és Stefániáé, s – ki nem mondva – Várhelyié és Cecilé. Az író ezen érzelmet érintő kiábrándultságáról pontosan tanúskodik évekkel korábbi naplójegyzete, 1846. július 30-áról: „Nem kívánok már egy nőtől sem többet, mint barátságot, ha szilárd, s élveket, ha ingatag. Így jó idő telhetik Kolozsvárt. És az szerelem? – hagyjunk fel vele örökre!” A keserű iróniával elbeszélt történetek előadóiban, Várhelyiben és Cecilben már megcsontosodott ez a kiábrándultság, de a történetek szereplőinek sem jut más, mire beteljesedik sorsuk: Eduárd terveit földadva, szegényen hal meg, Stefánia zárdába vonul, Florestán nem viheti tovább a Villemont családot, Ameline, azaz Cecil egy öreg pojáca felesége lett, s Adolf is elmenekül, mikor szerelméért vívott párbajában megsebesül. A végzet beteljesül – nincs remény a jövődben: A történetekben minden gyermek meghal. A veszendőség virágzása a szerelem is. A regényben háromszor tér vissza a hervadásban való virágzás hasonlata: először az elbeszélő hasonlítja magát az indák burjánzása alatt elszáradó amerikai fákhhoz, majd Cecil vidámságát a ködök közt ragyogó naphoz, mely sugarait „hulló falevelekre küldi, melyek piros színeiket hervadásuknak köszönik”, s végül Adolf megkísértésének, szerelme legforróbb föllángolásának háttere e „második nyár – e magát fitogtató kimerültség”. A címéli ködképeknek *Petőfi Felhőivel* való rokonságát, azonos lélektani eredetét igazolva láthatjuk a keserűségtől megdöbbenő képekhez hátráló mondatokban: „mily embergyűlölővé változnék a világ, ha (...) minden

halandónak mellén egy kis üvegablak lenne, melyen át szívének redői közé lehetne tekinteni!” De nem hallgathatók el a balsors beteljesülésének regényen túli tényei sem. Jenő gróf törekvéseiben a kollektivizálás előképét is látnunk kell – különösen Pusztakamaráson, hiszen itt élt Kemény Zsigmond is, s itt *Sütő András* is, aki az *Anyám könnyű álmot* ígérben dokumentálta falubeli író-elődje feltételezéseit, baljósátát. A vén francia által közönyről mondatottak hasonlóképpen hazatalálnak Pusztakamarásra: „Menjen ki ön a temetőbe, és látni fogja, hogy ott vannak jel nélküli hantok, s vannak keresztek, melyekre a háládatos kéz virágokat nem tűzött.” Kemény Zsigmond és anyja sírköve fekke közelít jelzettjeihez, süppednek a földbe, mintha evilági dolguk már nekik sem lenne. Gyomok és tüskés fák égretörő diadala szorongatja őket, s már a ritka látogató is kénytelen adózni azok akaratának, mert megállni nem lehet a sírkövek mellett, csak rajtuk. Kemény végzet-érzete Erdély sorsának előképe is.

A történeteket az orosz irodalomból ismert *cka* mintája szerint a szereplők elbeszéléséből, tehát elvileg élőbeszédyszerűen ismerhetjük meg, ám a regény szerkezete igen bonyolult, sőt – nyilván a folytatásos közlés és alkalomról alkalomra való írás folytán is – rendszertelen: más-más elbeszélők folytatják a két alaptörténet elbeszélését más-más pontokon, s mindezt meg-megszakítja a kerettörténet, Várhelyinek az olvasóhoz szóló szavaival. A töredezett szerkezet összetartó ereje a regény első mondatában tagadott szerelem, vagyis a két fő elbeszélő között gyanítható vonzódás. Az elbeszélések oka is az, hogy régen nem látták egymást, s Várhelyi magyarázattal tartozik Cecilnek! A regényszerkezetet meghatározó főbb törésvonalak a következőképpen vázolhatók föl:

- keret: Várhelyi és Cecil;
  - 1. regény: Jenő és a vén francia – benne: életrajz levélben;
  - 2. regény: Florestán és Ameline;
  - keret: Várhelyi a 2. regény okán töpreng;
  - 1. regény: Várhelyi emlékezik Jenő elbeszélésére – ez a 2. regény eleje (V. még nem tudja!)
  - keret: Cecil férje kikotyogja a megodást (Florestánnak hívták Cecil volt férjét, azaz: Ameline = Cecil);
Várhelyi pesti barangolása: a 2. regény tanulságai – ez a 2. regény vége;
Cecil férjének jellemzése;
  - 1. regény: Jenő és az arisztokrácia;
Jenő és a nép;
Adolf és Stefánia;
  - keret: Cecil férje anekdotát tartogat számukra;
  - 1. regény befejezése – Cecil férjének távolról induló története, azaz: Jenő föladja elveit;
  - keret: Várhelyi naplójába írt mondata – a történetek közös tanulsága.
- Az elbeszélések helye és ideje:*
- keret: Pest, közelmúlt – nem utal semmi sem az írás (megjelenés) idejétől való eltérésre – azaz: 1852;
  - 1. regény: Erdély, 182x-tól (a bécsi kongresszus után) a kerettörténet idejéig (Várhelyi Jenő temetéséről érkezik);
  - 2. regény: Franciaország, 183x-tól (Cecil révén) a kerettörténet idejéig.

Eme sokrétű regényszerkezet bizonyos pontokon recseg. Várhelyi az 1. regény, Jenő gróf történetének elbeszélésekor fejből mondja el a vén francia önéletrajzi levelét. Cecil ebből a levélből tudja meg a vén francia nevét, ekkor felsikolt, e sikoltás magyarázatául kezdi elbeszélni Florestán és Ameline történetét, ehhez azonban az kellett, hogy addig a pontig ne nevezze meg Várhelyi a franciát. Cecil elbeszélésében Ameline komornája,

Ágnes viszi el a kis Florestánt, s nem tér többé vissza, Svájcba utazik anyjához, ám Várhelyi által elbeszélve a – Jenőn át – Ágnesről – Párizsban – hallott történetet, Ágnes a tragikus eset utáni hajnalon már nem volt a kastélyban. (Nem valószínű, hogy Kemény Zsigmond ezzel a színhagyományozás gazdag variációs lehetőségeit kívánta érzékeltetni, inkább elfelejtette a már korábban leírt, kilenc hónappal későbbi elutazást.) Cecil öreg, becsvágyó férjének kizárólagos dramaturgiai funkciója, hogy kikotyogja a Várhelyi és Cecil által befejezetlenül hagyott történetek végét. Vannak viszont a regény rész-történetei között olyan titkos találkozási pontok, melyek szikrázása egy-egy pillanatra e végül föltáruul összefüggéseket is bevilágítja. Talán a gyengébbek közé tartozik az az erőltetett sejtetés, mikor Cecil elmondja, milyen volt a vén francia családjának címere, s mikor álnevet választ saját elbeszélésében Florestán feleségének, vagyis magának. De mikor Cecil szenvedélyesen előadott vadromantikus története véget ér, s az ok kimondásának hosszú késleltetése már túllépett a tragikus értelmezhetőségen – Cecil ezzel is indokolja hallgatását: „mi haszon oly történetet tudni, mely rémítő, mint egy temetőben töltött éj, s mégis...nevetségeseznek is látszhatnék?” –, Kemény úgy keresteti az okot Várhelyivel, ahogyan majd csak *Proust* ered az eltűnt idő nyomába. Várhelyi találgatásai során Jenő gróf kastélyába álmodja vissza magát, nem tudja, miért, s a megoldáshoz a kulcsot a szobába véletlenül belépő nő jelenti, a házmester nénye, aki hangversenyre hozott jegyet: Ágnesnek hívják! – s Jenő gróf új, Ágnes nevű komornája miatt emlékezett meg arról az Ágnes nevű komornáról – ez már a harmadik! –, akiről franciaországi útja során hallott – aki azonos Ameline komornájával –, s aki az eltűnt jelenet kulcsszereplője. Láthatjuk: a házmester nénye éppen olyan, mint a teasütemény!! A szerkezetnek vannak oly ismétlődő elemei, melyek – ha írói sztereotípiák is – belső rímeket, összecsengéseket teremtenek. Miután Florestán és Cecil története véget ért, s Várhelyi levonta tanulságait, folytatódik a kerettörténet, de a romantikus előzményekhez képest igencsak köznapi jelenettel: Várhelyihez hitelezője érkezik, s ez az ellenpont előreutal egy másikra is, mikor a Várhelyi által mondott erdélyi történet érzelmileg hasonlóan túlfűtött befejezéséhez – befejezetlenségéhez – érkezik, Cecil férje is egykori anyagi gondjairól kezd fecsegni.

A szerkezet töredezettségének, az időrend és a beszédszerkezet ellentmondásainak írói célja a romantikus iróniával való elbeszélés megalkotásában volt. *Szegedy-Maszák Mihály* írja: „A történetmondás mindig megkövetel bizonyos folyamatszerű összetartozást, az ironia viszont ellentmond az egységet teremtő előrehaladásnak.” Az ironikus hangnem is átüt az események romantikus vagy realiztikus előadásán. A franciaországi tavaszban kék, fehér és veres virágok dugják ki fejecskéjüket a hóból. Talán ide tartozik Kemény kacsintása az olvasóra: miután Várhelyi leírja – az olvasónak – a bánatos Cecilt, arról beszél Cecilnek, mekkora ereje van a plasztikának. Mindkét történet csúcspontját áthatja az ironia. A *Figaro házasságából*, a *Szeget szeggelből* is jól ismert jelenet, a szerető fölcserélése, itt kétszeresen is megtörténik, s tragikus helyzetet teremt. Mégis, nem nélkülözi az iróniát a helyzet leírása, mikor Florestán meglátja a szemközti ablakban Ágnest, kinek Don Jágóval kellene a vörös szalonban lennie (Florestán terve szerint Don Jágo karjai között kell bűnhődnie az őt korábban visszautasító kacér Ágnesnek), még csak megcsalva érzi magát Ágnes által, de nem tudja, hogy meg van csalva Ameline által is (akit a hűséges kutyáról szóló mesén megerkölsősödött Ágnes küld maga helyett a találkára). A jelenet csekély realiztikusságánál fogva alkalmatlan arra, hogy a tragikus történettől el nem váló kiindulópont legyen, s így, utólag fölfedve, a szenvedések egész sorozatát átértékeli, a tragikomikum kacsintásává válik. Az erdélyi történet csúcspontja is fojtogató kabaréjelenet: a foghúzás. „Legtöbbet én károsodom e sivár kényszerűség által, mint-hogy szépséged is nekem kamatoz, s fukar vagyok...nem szeretek tőkéimből veszíteni” – mondja a fogóval Stefániához közelítő Jenő gróf, akinek ekkor már az eszelősségig fokozódott ésszerű rendszeretete. Miként Florestán önmagát csalatja meg, itt az őrült van saját fogójában. (A megoldás a dramaturgiai kevéssé kisakkozott lépések közé tarto-

zik: Adolf véletlenül fültanúja az eseménynek, s ekkor szerelme végre ki-, ő pedig a szobába betör.) Ironikus az archetípusok szerepe is, inkább kacsintások, mintsem mélylélektani ábrázolások eszközei. Miután Stefánia megismerte Jenő Eduárdot, „a hímfőzonal néha elszakadni mert a kisasszony harmat-ujjai közt” – emlékeztet ezzel a nem perdülő rokka okára Kemény. Don Jágo egyszerre mór és egyszerre féltékenységet keltő névrokonának földézője. Adolf mikor melankolikus szerelmi mámorában leszakítja a tündéri hívogató barackot, és beleharap, észreveszi a tiltó táblát: „Egy fog egy gyümölcsért!”, s azt rebeget: „Örökre elvesztettem a gróf kegyét”, azaz kiűzetett.

Várhelyi láncszem a két kisregény között: Cecil-Ameline és Jenő barátja is, mégsem tud mindent. Büszke, hogy megfejtí Ameline szenvedéseinek titkát, de Cecilnek nem mondhatja el. Miután a két történet összeér a kerettörténettel – Cecil férje beszámol arról, hogy Jenő gróf megváltozott, s neki is elengedte tartozását, így vehette nőül Florestán volt feleségét, s most együtt ülnek a szalonban Várhelyivel –, naplójába iktatja tanúságul e sort: „Rögeszméink gyakran vétkesebbé tesznek minket és szerencsétlenebbé mászt, mint bűneink.” A tanúság áll Jenőre, Florestánra, s talán Cecil férjére is, bár ő némileg ítéleten kívül álló, amolyan ártalmatlan és reménytelen alak. Várhelyi és Cecil sorsa azonban nyitva marad: a regény végére sem változik meg az alaphasonlathoz való viszonyuk, élményeik indái élnek föl kedélyüket.

Várhelyi végső tanúságát a vén francia, Villemont Randon gróf képviseli a történetek szereplői közül. Jenő gróf katonás rendszeretével szemben a természetesség híve, s a tagosítás hasznát ecsetelő Jenőnek azt mondja: „Én szerelmes vagyok szolgaföldeim figurájába, kanyarodásaiba, mákvirágaiba, palaköveibe, katángkóróiba; szerelmes egymástól eszeveszett távolságaiba, s azon furcsa szeszélyébe, miszerint huszonöt évi gazdálkodásom alatt soha egy garasnyi jövedelemmel sem kínáltak meg.” Jenő erőszakos gazdasági reformjait zsarnokságnak tartja: „Nem szeretem, ha a gazdagok kényelméért a szegény saját boldogságára is reáerőltetik.” Otthona ritkaságokkal van telezsűfolva. „Gróf úr, mi nem tudjuk eléggé becsülni a kellemes rendetlenséget.” Szobájában – önmagának szóló figyelmeztetésül – nemes szívű zsarnokok képei lógnak: *Pizarro*, *Robespierre* és *Triptolemus*. „Mind a három úr különben jóindulatú egyén volt, csakhogy az emberiséget erőszakkal akarta boldogítani.” Csak Jenő gróf nem érti a figyelmeztetést. A francia halála után, a neki írt levélből tudja meg, hogy Villemont Randon gróf XVI. Lajos órát igazgatta, s megvetette a divatbölcseket, aztán mégis lelkesedni kezdett az észisten templomaiért, ő is elhitte, hogy „a jólétre rávenni vagy rákényszeríteni a tömeget egyaránt üdvös és lehetséges”, már a világ elromlott óráit kívánta szétbontani, jobbágyait fölszabadította, az első volt a Bastille ostrománál – itt az elbeszélő, Várhelyi, kihagy a levélből, s már csak azt tudjuk meg, hogy –, később úgy látta, azon eszmék, melyeket a felvilágosodott elme tartott evangéliumának, a legszigorúbb zsarnokság előidézői, „mert aki valakire a boldogságot erővel akarja tukmálni, az a szívből vagy az önértés vagy a háládatosság érényét kénytelen száműzni”. Erdélybe költözve már kiábrándult a forradalomból, a felvilágosodásból, a népboldogításból, a haszonelvűségből, mindabból, amit Jenő katonás fegyellemmel, majd az eszelősség határáig fokozva, a felesége iránti szeretetét is feláldozva kíván megvalósítani. Van benne nemes jellem – ezzel ki is írja a hedonista arisztokráciából –, de a francia hiába figyelmeztette lányát: „a zsarnokok, szerencsétlenségükre, többnyire nemes jelleműek”, mégis jól példázza a felvilágosodás eszmerendszerének zsarnokivá válását, azt, hogy az ember nem képes önmaga istene lenni. Jenő *Leninre* emlékeztet, aki úgy vélte, nem baj, ha népe többsége elpusztul azért, hogy kisebbsége egy új világban élhessen. Lenin is új embertípust akart megalkotni, Jenő is megfosztja jobbágyait – boldogulásuk érdekében – régi otthonaiktól (*lakótelepek falansztere!*), eszméi nevében iskolát épített (*államosított oktatási rendszer!*), a templomban is az ő propagandája szól a szószékről (*a médiák uralma!*) – azonban neki nem sikerül az, ami Leninnek igen. A nép babonákkal védi az iskolától gyermekeit, rosszabb, nehezebb körülmények

közé költözik, Heródesnek nézik az iskoláskorú gyermekeket összeíró grófort, az iskola-épületet börtönnek vélik, vagyis iskolázottságot, hasznos gazdálkodást tekintve hihetetlenül rászorulnának Jenő gróf felvilágosítására, de inkább a farkas sorsát választják, nem a kutyáét, annyira szűkülnek a zsarnokság árnyától. Végezetül Jenő népbarát rendszere nyílt ellenállást szít, kertjeit rombolják, az esztelenség föllázad az ésszerűség elnyomása ellen, s még a nemzetiségi indulatok is fokozódnak (*a szocialista zsarnokságból való föl-szabadulással járó nacionalista érzelmek!*). A nép azonban nem hálás: a franciától is elfordul, mikor lányát Jenő gróf elveszi, s boldogtalan a hat, házszámokkal elátott, tiszta udvarú és biztonságos közrendű faluban is, s a hetedikben is, mely megmaradt olyannak, amilyen volt. „Jenő gyűlöléssel gondolt a költözési jogra. Ha az örökös jobbágy-ság nem töröltetett volna el, úgy ő végtére is boldoggá tehetné a szeretett hat falut.” Jenő ne-jén kívül rögeszméjét szereti, „e pigmalioni szobrot”, kastélyában a kötelesség uralkodik, a kedv számú-zve van, mikor Adolf hóháyó apja börtönbe kerül, Stefánia kérésére sem segít rajta, hiszen az elv elsőrendűbb a részvét-nél, machiavellista hadikifejezéseket használ hasonlatul, „az egyes halálra, az egész diadalra van hivatva” – mondja: diktatúra van a fehérgyarmati kastélyban. Jenő gróf besúgórendszerének leírása pontosan megfelel a minden zsarnokságot kiszolgáló, szolgálalkúségból, félelemből, törtetésből álló emberi jellemtelenség örökérvényűségének érzékeltetésére (*a Securitate bedolgozói!*).

Florestán nem rendelkezik Jenő jellemességével, de ugyanúgy rögeszméje okozza boldogtalanságát. Florestán nem jobbágyaival áll harcban a felvilágosodás zászlaja alatt, hanem a végzettel, nemesi családjuk címerével – szívében. Utolsó levelében is csak azt írja: „Míg féltém, hogy általad családom enyészik el, szeretttél, de mihelyt remélem, hogy karjaid közd a Villemontok jövője virul föl, gyűlölsz.” Jenő – veszteségei után – kigyógyult rögeszméjéből – Ágnes komorna miatt földézett látogatásakor Várhelyi már egy olyan emberrel találkozik, aki az olvasót a vén franciára emlékezteti –, Florestánt is tisztább látásra készíti leánya halála, s ekkor mondja a kiürült északi tengerparton azt a néhány mondatot, mely Várhelyi tanulságával cseng össze: „Ó, az ember gyarló teremtés, mikor imádkozik vagy vétkezik egyaránt. Minden csak máz rajtunk, mely gyöngöseséget von be. Bűneink nagy része túlhajtott erény, erényeink nagy része magát ki nem nőtt bűn.” Mégis, a családi folytonosságot veszélyeztető mór Villemont halála után, újult erővel szolgálna rögeszméje akaratának. Jenő gróf pedig éppen azokat az adósleveleket füstölteti el hitelezettjeivel, melyekre a legbüszkébb volt: „Istennek hála, semmim sincs a gyűlölt múltból, ott vagyok, hol kezdettem!...” Jenő gróf itt már „igen nyájasan beszélt, mégpedig az emberi ész tévedéseiről, az Isten jószágáról” – mintha a vén franciát hallanánk, akitől csak fia nem tanult. (Hogy Florestán a francia fia legyen, semmi más nem indokolja, minthogy e névazonosság hatására beszéli el Cecil Florestán és a maga történetét.) Az adósságok elfüstölése pedig valóban mulatságos jelenet, kivált a pipogya és ijedt urak félelmeinek tudatában, kiknek eszükbe jut egy római uralkodó, aki ebédelő vendégeinek hátához bakókat állított föl-vont pallossal. Jenőt még zsarnoki szerepében látják, s újabb találkozási pontot adnak Kemény regénye és a megvalósult zsarnokság között: *1956-ban Tökölön állított a vendéglátó géppisztolyosokat tárgyaló vendégei mögé.*

Szegedy-Maszák Mihály írja Kemény Zsigmondról: „A romantika neveltje volt, ám a történeti értelemben vett realizmus megteremtésére törekedett, és egyúttal elindította a lélektani regényírást, sőt az idő lehetséges értelmezéseinek olyan széles körét tárta föl, az emberi tudat rétegeit annyira átfogó ígérennyel és mélységgel ábrázolta, a különböző nézőpontok és értékrendek feszültségét olyan elemi erővel juttatta érvényre, hogy őt tekint-hetjük a XX. századi prózaírásunk legfőbb elődjének.” Ezen állításokat igazolva láthatja a *Ködképek* olvasója. A franciaországi történetben még megjelenik az igazi romantikus táj, a spanyol határhoz közeli kastély és a zord erdők tipikus hátterei egy romantikus történetnek, de Cecil előadásának szenvedőssége, fogalmazásának szentimentális jegyei már a romantikára csak visszanező romantikus ironia körébe sorolhatók. Az erdélyi kor-

és környezetrajz realista. Az a néhány oldal, mely az erdélyi arisztokrácia életét mutatja be, hű és pontos kép a Kemény Zsigmond által jól ismert valóságról. (*Bánffy Miklóst előlegezi meg.*) Könyörtelen élességgel mutatja be az arisztokrácia önemészto életmódját, s a nagy családot, melyet a valódi urak alkotnak, de a bemutatás itt sem nélkülözi az íróniát. A lélektani megjelenítésnek is inkább ezen – ábrázolásában újszerűbb és pontosabb – erdélyi történet kedvez. A romantikusan előadott franciaországi szerelemhez-gyűlölethez képest itt a realistább megjelenítés mögött erősebben égnek a sejtetho lélektani fordulópontok. Mikor Stefánia azt mondja: „*Coreggio* legszebb olajfestményének kellene megelevenedni, hogy Adolf szerethessen”, „Jenő nejeére szegezte szemét, maga sem tudta, miért” – ám az olvasó éppen ebből tudja, hogy már marja a féltékenység; aztán Jenő gondolatainak realiztikus leírása érzékelteti belső zavarodottságát, kínját: „Csak történet volt. He, holla! Nyergeljétek föl lovamat. A Szamos partján... De hová is akarok menni? A lányom... Csak történet volt... Mily rémítő szórakozottság! He, holla! Ne az én lovamat nyergeljétek, hanem a titkár úrét.” Különös, lélektani-szerkezeti belső rím Adolf és Ágnes komorna megelőző önvádja: Adolf azt hiszi, apján Jenő segített, s közben ő feleségéért eped; Ágnes Ameline jóságát – s egy mesebeli kutya hűségét – átérzeve riad el attól, hogy Ameline férjéhez menjen a találkára.

Jenő grófnak „emelkedett hegytéren díszlett ősi kastélya, mely, mint nekem a falu vénasszonyai beszélték, éppen akkora, hogy a gróf az év minden napján külön ablakból nézhetett a kies vidékre”. Kétségtelen, hogy a geryeszegi Teleki-kastélyon van 365 ablak, ezért azonnal képzelhetnénk a francia barokk stílusában épült kastélyba Jenő grófot, ha nem állna a mondat élén az *emelkedett hegytér*: mert sem Bonchida, sem Geryeszeg nem emelkedett hegytéren épült; a későbbiek során antagonisztikussá is válik e jellemző, hiszen *folyó öleli körül*. Kemény csupán ezt a pompázatoságot erősítő motívumot vette kölcsön Geryeszegről, a kastély összes többi meghatározása Bonchidára utal. A

kastélyt körülvevő hét falu írói térben áll. A fehérhalmi kastély fiktív voltát erősíti egy újabb antagonizmus: Jenő a *kastély tornácán* reggelizik. A kastélynak nincs tornáca, csak loggiája lehetne, de az sincs se Geryeszegen, se Bonchidán (de nagyon szép van Keresden). A bonchidai kastéllyal való hasonlóságok felfedezésében és igazolásában nemcsak saját emlékeimre támaszkodom, hanem *Bíró József* művészettörténész 1942-ben megjelent könyvére is, melyet a *Bonchidai Bánffy-kastélyról* írt. A *fényesen bútorozott termék* még bármely nagyobb és gazdag erdélyi kastélyra állhat, de az *óriási kiterjedésű park és az egész falu határával vetekedő vadaskert* már erősen Bonchidára utal, ahol Erdély legnagyobb – s valóban a falu határan túl érő – kastélykertje volt. Az elbeszélő – Várhelyi – *nagybátjának lakása egy állomásra esett Jenő kastélyától*. Valójában ez semmit sem bizonyít, de itt kell gondolnunk Pusztakamarás és Bonchida közelségére, mely alapvető oka lehetett annak, hogy a sokat látott Bánffy-kastély mintája lehetett Fehérhalomnak. Az a tény azonban, hogy Jenő kastélyában a *bástyákban voltak a nyomtatványok*, már kétségkívül Bonchidára kell, hogy emlékeztessen, azaz Dénestornyára, hiszen Bánffy Miklós hármaregényének főhőse, Abády Bálint megy a bástyába régi iratok és nyomtatványok kutatására, vagyis hiteles személytől – a kastély utolsó urától – tudhatjuk, hogy

*Ködképek Bonchida láthatárán –
avagy Fehérhalom lesz-e
Dénestornya? Ezt a címet adhatnánk
a következőkben
összegyűjtötteknek, melyek azt
hivatottak bizonyítani,
a bonchidai kastély volt Kemény
Zsigmond legfőbb példája
Fehérhalom leírásához,
s a kastély sorsának milyen
kísérteties baljósolata foglaltatott
e regénybe.*

Bonchidán is a bástyában voltak a nyomtatványok. A *nagyhírű méneskert* egyértelműen utal a híres bonchidai ménesre, s az, hogy *a lovakat az ablakból lehetett szemlélni* arra a páratlan helyzetre, amelyet a bonchidai kastélyhoz hozzáépített félköríves istállóudvar jelenthetett. A *biliárdterem* képét Bíró könyvéből fényképről is ismerhetjük. A *pompás fogatok* megint a nagyhírű bonchidai ménes Kemény által is elismert jelentőségét jelezhetik, s az, hogy Stefánia *a parkban is lovagolhatott*, megint a hatalmas parkra utal, és emlékeztet Bánffy egy írására, melyben ő arra emlékezett, hogyan lovagolt Gambián a bonchidai parkban gyerekkorában. Nagyon gyengén Bonchida ellen – és Gernyeszeg mellett – szól, hogy a táblabíró *inkább a régeni vásárra megy*, mintsem Jenőhöz, hiszen Gernyeszeg legközelebbi városa Szászrégen, ám sorozatosan történnek utalások Fehérhalom és Kolozsvár közelségére – *Fehérhalomból hiteleznek a kolozsvári úrfiak*, Stefánia *Kolozsvárra kocszik az éji úton* –, de Adolf *hosszú utazásra indul Marosvásárhelyre*, ami nem lenne hosszú, ha Gernyeszegről indulna. A *két oroszlán*, mely a bejárat oszlopain tátong, megint azt erősíti, hogy Kemény több erdélyi kastély mintájából vegyítette össze Jenő kastélyát, hiszen a két oroszlán Marosvécsen ül, de Bonchidán repül, mert szárnyas oroszlánok a domborművek a *címeres kőkapunál*. A *páratlan kert és udvar* tény Bonchidáról, s a hatalmas istállóudvarra jellemző a *kastélykapun való betekintés a mozgalmas udvarra*, s hogy *hetivásárra emlékeztetően kocsiától, lovaktól hemzseg*, mikor Cecil férje megérkezik Jenőhöz. Az istállóudvar valóban hetivásárnyi terület Bonchidán. A *csavargó folyam* nemcsak lehet a Szamos, mely a kastélyt megkerüli, de később ki is mondja Várhelyi: Stefánia és Adolf a *Szamos-partján sétalovagolt*, s ez az egyik legjelentősebb tény, mely Bonchidára utal, mert Gernyeszegen – például – a Maros folyik át. A *szőlővel koszorúzott hegyek* és *sűrű bükkerdők* is inkább jellemzőek a Bonchida körüli tájra, mint Gernyeszegre. A kastélynak *toronyórja* van: Gernyeszeg tetőzetén áll, Bonchidán külön kis campanilén van az óra. „Az út félkörben kanyarg a domb mellett el, melyre a park nyílik, s aztán a poros faluba fordulván, szélesen és lassan emelkedik fel a lombtalan nyárfák sora közt a címeres kőkapuig” – szól pontosan a leírás Bonchida helyrajzáról és útkanyarulatairól is (hasonlóképpen írta le Bíró József az *Erdélyi kastélyok* című könyve elején megérkezését a kastélyba, s ott ő sem nevezte nevén a kastélyt, mert az erdélyi kastélyok jelképeknek tekintette). Ahogy Adolf *levágja az utat a kerten át*, az is pontosan megfelel annak, ami a kastély mellett elhaladó, majd a falun át a kőkapuhoz kanyarodó bonchidai úton megcselekedhető.

Bonchidának nemcsak képe, de sorsa is megrajzoltatott Kemény regényében. „A vidék madárfészekért s éretlen gyümölcsért a kastély ablakaihoz járt. Az iskolapadok helyett a park élőfáin ültek a falu aprói; lábuk alatt egy-egy sertés turkált a virággyökerek közt, s fejük fölött élénken vonultak tovább a vendég seregléyek melyeknek kedves tanyjuk a környék volt.” A béres ostornyélnék a legszebb csemetét vágja ki, a katonásdit játszó fiúk fakardokkal vágják le a dáliák seregét, Jenő bosszús úrbéresei gyűjtogatnak. Bonchidát 1944-ben a németek gyűjtötták föl. A kastély parkjának fáit még azon a télen jórészt kivágták a falubeli románok tűzifának. Ma cigánygyerekek játszótere és mászókája a romos kastély.

Kemény Zsigmond baljóslatú ködképei megülték e tájat.